

Frivaldszky János

Mit üzen korunk jogásza számára Pázmány igazságra tartó dialektikus–szillogisztikus érvelési módja?

Egy kevésbé tájékozott véleményformáló gondolhatná azt, hogy Pázmány Péter doktorínér gondolkodású, indokolatlanul konfrontatív¹ szellemiségű hitvédő volt, s hogy a bizonyításaihoz a neoskolasztikus módszer jegyében a tekintélyalapú,² illetve az axiomaticus-deduktív módszert alkalmazta. Azonban rögtön kételyünk támadhat, hiszen, aki kizárólagosan ilyen módon alapozza meg és bizonyítja a hitrendszerét, az nemigen lehet sikeres hitvitázó, mert az imént említett módszer *monologikus*, s nem pedig *dialogikus*, amit pedig egy polemikus *hitvita* feltételezne. Az bizonyos, hogy mivel egy könyvet írt *Dialectica* címmel, a szillogisztikus érvelést feltételezzük,³ ami a skolasztikus bizonyítás nélkülözhetetlen eleme, de talán nem mindenki számára válik rögvest világossá, hogy a dedukciót tartalmazó érvelés miként adhatna helyet az egymásra reflektáló érveknek, azok igazolásának, illetve cáfolatainak. Egyszóval, korunkban némileg elfeledett, hogy miképpen lehet a szillogisztikus érvelést dialogikus módon alkalmazni. Márpedig csak ily módon lehet a saját érveket és az érvelés révén

¹ Pázmány filozófusként is a „világot nem vágyó lélekkel, hanem harccal akarja megismerni, harcol tehát emberekkel, véleményekkel, harcol, mert meggyőződése, hogy csak így lehet meglátni, megfogni és terjeszteni az igazságot.” Pázmány szerint keresni kell „az igazságot mindenhol – de harcban, keresni és hirdetni azért, hogy az egyház érdekét, Isten külső dicsőségét lehessen szolgálni vele.” Mindezekért Pázmány a „dolgokat elsősorban a vélemények és harcoló emberek szemén keresztül nézi és csak azután tárgyi valóságukban [...]” (GERENCSÉR István, *A filozófus Pázmány*) Bp., Élet, 1937, 125.

² Gerencsér rámutat arra, hogy a kor általában vett gondolkodásában, s így a skolasztikus gondolkodásában is érezhető volt egyfajta belső „ritmustalan bizonytalanság”, harmóniátlanság, ami a tudományos életben *akarati* vonású „harcos vibrálásokban” és küzdelmekben mutatkozik meg. (GERENCSÉR, *i. m.*, 16.) Ez a skolasztika – ellentétben a középkorival – nem tudott olyan *belső* szintézist adni, ami feloldotta volna a belső bizonytalanságot, s megteremtette volna a filozófiai harmóniát, s csak *külsőleg* boltotta be a problémákat, mintegy *batalmi* szóval: „mintegy hatalmi szóval lezárta a tudomány terén is a mindjobban szétesni készülő tudományos világképet.” (GERENCSÉR, *i. m.*, 17.) Pázmány filozófiai műveiben is észlelhetőek a barokk skolasztika vonásai. (*Uo.*) A tekintélyt azonban az érvek területén Pázmány nem fogadta el kritikátlanul, hanem az észérveknek, az igazolásnak adott elsőbbséget. (GERENCSÉR, *i. m.* 100, 103.) Pázmány számára az igazi érvet a valódi és megrostált bizonyítások által adott érvelés, az igazolás maga, s nem pedig a tekintély adta vélemény jelentette. (GERENCSÉR, *i. m.*, 104.)

³ A szillogizmusok tanát a *Dialecticában* értelemszerűen tárgyalja. (L. GERENCSÉR, *i. m.*, 78.)

kapott konklúziókat interszjektíve *igazolni*, valamint az ellenérveket cáfolatokkal hatálytalanítani. Azt kell, hogy mondjuk, Pázmány rendszere nem csak belülről koherens,⁴ hanem az ellenérvekkel szemben is felvértezett, amit a tudatosan alkalmazott skolasztikus-dialektikus módszere tesz lehetővé.⁵ Éppen ez, mármint a klasszikus dialektika eszköztudása és gondolkodásmódja eredményezi Pázmánynál a szillogizmusok nagyon tudatos és eredményes használatát, éppen oly módon, ahogy azt a késő középkorban használták. Jól látható ezen tudatosság abból is, hogy nyomdatechnikailag kiemelt írásmóddal különbözteti meg azokat, de még inkább abból, hogy fejezet-, sőt olykor műegész-strukturáló szerepet is kap egy-egy alapvető tartalmú szillogizmus. Azért, hogy ezen igazságkereső és bizonyító módszer indokolt alkalmazását alátámassza, arra hivatkozik, hogy az Evangéliumban is megtalálhatóak a szillogizmusok, tehát, hogy maga Jézus is használta őket. Köztudomású azonban, s Pázmány is szakértőként jól tudja, hogy a klasszikus görög örökség nyomán terjedt el annak használata a tudományos gondolkodásban, amikor 1150 körül Arisztotelész *Analytica posteriora* (*Analytika hystera*, *Második Analitika*) című művét lefordították latinra, amelyben ezen érvelési módszer érvénye és hatásossága kerül kifejtésre. A szillogisztikus módszernek, azaz a szükségszerű dedukciók alkalmazásának összegegyeztetetőknek kell lennie a meggyőző vita struktúrájával, azaz a jól kiválasztott érvek és az ellenérvek megfelelő kapcsolataként előálló konklúziók igazolásával vagy cáfolatával. Ehhez azonban Pázmány nem annyira a dialektikus, hanem az alapvető hitigazságokat bizonyító apodiktikus-kategorikus szillogizmusokat alkalmazza. A szükségszerűen adódó igazságokkal való bizonyító érvelés nem jelenti azonban azt, hogy ezen levont igazságokat Pázmány ne tudná vagy kívánná az *ellenvéleményeket* hatálytalanító szillogizmusok használatával is egyszersmind megvédeni. A *kategorikus* szillogizmusok használata és a *polemikus* érvelés nem zárják ki egymást, éppen ellenkezőleg. Pázmány nagyon hatásosan és sokszínűen alkalmazza a dialektikus érvelési módot, a szillogisztikus bizonyítás nemcsak monologikus, hanem meggyőző-érvelő dialogikus dialektikus szerkezetét is, azt tehát, hogy az elfogadott vagy meg nem kérdőjelezhető tételeknek, igazságoknak

⁴ Ezen belső filozófiai koherenciának van némely sajátossága: „Analizisei, élesen szétbontott bírálati és megoldási módjai nem maradnak öncélúak, hanem mindig bele vannak állítva a szintézisbe, az egészbe. Ebben a vonásában boncoló, ítélkező, de az egész szempontjait mindig figyelembe vevő alkatúnak tűnik fel az alkotó szellem. Pázmány műveiben azonban az analízis nem hatol le a legigazibb mélységekbe [...] nem tudja mindig meglátni a legmélyebb összefüggéseket. [...] És mivel analízisei nem tudnak mindenestől a legmélyebbre hatolni, azért szintézisében sem tud lemenni a legmélyebb tényekig és belső összefogó elvekig. Számára a tudomány bizonyos értelemben csak halmaz-egység, *unitas aggregationis*.” (GERENCSÉR, *i. m.*, 123.)

⁵ E korban érezhető azon gyakorlatias beállítottság, hogy a filozófia is a hitvédelem átfogóbb és magasabb célját szolgálja, így az egyfajta apologetikus színezetet vesz fel. A hitvédelem – a másik oldalról – más jezsuitáknál olykor azzal a veszéllyel járt, hogy a hitet túlságosan is elracionalizálják: „A filozófiai művek is többé kevésbé apologetikus színezetet vesznek fel. Megérik rajtuk a harc feszülése, az állandó készenlét: készenlét megvédelmezni minden lehető eszközzel a veszélyben forgó katolikus hitet. Filozófiai műveikben is keményen állnak vártájukon az ellenreformáció tudó hitvallói. Ennek a nagy harcrakészségnek meg volt az a veszélye, hogy a teológiát éppen egyes katolikus skolasztikusok túlságosan filozófiává tették, a hitet egyesek éppen a jezsuiták közül bizonyos fokig túlzottan is elracionalizálták.” (GERENCSÉR, *i. m.*, 15.) A filozófia a jezsuita tanárok kezében bizonyos értelemben az eretnekek megtérítésére szánt eszközzé vált. (GERENCSÉR, *i. m.*, 16.)

ellentmondó vagy tarthatatlan szillogisztikus konklúziók megcáfoltak minősítettnek, mint ahogy nem igazoltakként tekintetnek azon tételek is, amelyek szillogizmusokkal nem védhetőek. Csakhogy mi eddig az úgynevezett emberi ügyek terejében, azaz a politika, a jog és az etika területén, tehát a dialektikus szillogizmusok alkalmazási területén voltunk hajlamosak a *kontroverziát*, azaz a dialektikus polémiát feltételezni. Ott, ahol a szillogizmus premisszái eleve csak *valószínűleg igazak*, éppen ezért érvelni kell azok felvétele mellett, amiként a konklúziók is jobbra csak valószínűleg lehetnek igazak, ezért argumentációra szorulnak. A hitvédelem területén ezzel szemben az apodiktikus-kategorikus szillogizmusok használata látszik indokoltnak, hiszen igaz hittételeket vesz alapul a szillogizmus felállítója, s a szükségszerű konklúziók is ily módon feltétlenül igazak lesznek. Vagyis *igaz* tételek összekapcsolásából adódó *szükségszerű* konklúziók monologikus bizonyítását váránk. Most viszont azt látjuk, hogy a kategorikus szillogizmusok is lehetnek dialektikusan, azaz ellenérvekre reflektálón felállítva, amiképpen némelyek szerint nincs kizárva az sem, hogy dialektikus szillogizmusokkal hatálytalanítva minden lehetséges ellenérvet és érvelést, végül feltétlenül igaz állításnak tartsuk a „csak” dialektikus szillogizmussal bizonyított levezetést.

Említettük, hogy Pázmány olykor fejezetstrukturáló módon használja a szillogizmust, amelyet egyetlen levezetésbe sűrít, amiképpen előfordul az is, hogy egyetlen lényegi szillogizmusba tömöríti egy kötet kifejtő bizonyítását. Ugyanakkor másutt, ugyanezen bizonyítás révén kapott konklúziót számos további szillogizmus használatával támasztja alá. A kérdés az, hogy miért kívánja az egyetlen apodiktikus szillogizmus mellett számos más *érvelő* szillogizmussal alátámasztani az olyan alapvető hitigazságot, mint például, hogy egyedül a Római Egyház az igazi, Jézus Krisztus által alapított egyház? Ennek alátámasztására ugyanis az egyik művében⁶ egyetlen műegész-strukturáló apodiktikus szillogizmus felvételén túl a *Kalauz* című korszakos főművében további 40-et állít fel. Miért érezte tehát szükségét annak, hogy éppen ezen alapvető igazság bizonyítására használja fel számszerűen a legtöbb szillogizmust? Nem elégséges a bizonyításhoz egyetlen döntő jelentőségű szillogizmus? Pázmány egyrészt leggyakrabban nyilvánvalóan az apodiktikus-kategorikus szillogizmusokat használja,⁷ de azt is meg kell állapítanunk, hogy a vitatkozó, „harcoló” részekben használja azokat a leginkább. Mint már volt módunk megállapítani, az apodiktikus szillogizmusok is alkalmazhatóak következőképpen az érvek és az ellenérvek megmértetésére, vagyis apologetikus-polemikus használatra, s nemcsak egy tételrendszer belső kifejtését teszi lehetővé. Megállapítható tehát, hogy az apodiktikus szillogizmusok tételeinek és konklúzióinak szükségszerű igazságai, *dialektikusan* használva, felépítve azokat, nemcsak a saját állítások bizonyítására, hanem a vitázó fél állításainak *cáfolatára* is alkalmasak. A korunkban már régen elítélt kategorikus szillogizmusok eszerint nemcsak axiomatikus-deduktív *rendszer* levezetésére alkalmasak ily módon, hanem a dialektikus

⁶ *A Szentírásról és az Anyaszentegyházról két rövid könyvecskék* (1626).

⁷ Megjegyzendő, hogy Pázmány a *Dialecticában* elsősorban spekulatív és nem praktikus logikai kérdéseket tárgyal, másrészt, hogy a *Topikát* és a *Szofisztikus Cáfolatokról* című munkákat egyáltalán nem tárgyalja és „nem is gyűjti egybe sehol sem a fallaciákat (az előírások ellenére).” (GERENCSÉR, *i. m.*, 80–81.) Ebből következik, hogy a dialektikus skolasztikus logikát elsősorban nem a gyakorlati filozófia terejében kamatoztatja ezen munkájában.

érvelés-meggyőzés eredményes folytatására is. Óvatos következtetésként megállapíthatjuk, hogy a dialektikus vita és a kategorikus szillogizmusok Pázmány érvelésében egymást feltételezően és erősítően vannak jelen a hitvédelemben. Pázmány számára láthatóan nem elég egyetlen egy kategorikus szillogizmussal elvégezni a bizonyítást, hanem hitvédő hitvitázóként szükségesnek tartja az igazság levezető bizonyításán túl a meggyőzést is.⁸ Fontosnak és lehetségesnek is tartja tehát a hitigazságokról való logikus meggyőzést, s ekképpen a szillogizmusok dialektikus, azaz nemcsak monologikus, hanem *dialogikus* alkalmazására is nagy hangsúlyt helyez, vagyis jelentős erőfeszítéseket tesz arra vonatkozóan, hogy a felmerülő érvek és ellenérvek igazságát megmérje, megpróbálja, azokat igazolja vagy cáfolja.⁹ Ezért is nevezik (némelyek) módszerét „kontroverzális teológiának”.¹⁰ Az apodiktikus (kategorikus) szillogizmussal való igazolás tehát nem csak egy rendszeren belül *monologikusan* levezetve bizonyít, hanem a premisszák helyes megválasztásával az ilyen érvelés az ellenfél érveit is cáfolni képes, azokra a dialektika klasszikus értelme jegyében dialogikus érvelésmóddal reagálva.¹¹ A dialektikus, azaz a vitatkozva, cáfolva érvelő logika a *szillogizmusok* használatával érvényesíthető a skolasztikusok szerint. A skolasztikus mesterek Arisztotelész nyomán meg voltak győződve arról, hogy a szillogizmusok dialektikus használata jelenti a legfeszesebb érvényű logikát az igazság keresésében. A *dialektika* módszerét választja tehát Pázmány is tudatosan és kifejezetten.¹² Pázmány Péter ugyanis jól tudta, hogy a meggyőző dialektikus logika nemcsak *bizonyító*, hanem egyszersmind interszjektíve

⁸ Gerencsér nyomatékosítja, hogy Pázmány a filozófiai műveiben a skolasztikus módszert használta azzal, hogy a véleményekhez és a dolgokhoz való belső hozzáállásában megmutatkozott sajátosan egyedi vonása, játékosan kritikus, kontroverziára hajlamos természete, szelleme. (GERENCSÉR, *i. m.*, 113.) Nézetünk szerint a skolasztikus-dialektikus módszer eleve kontroverziás eredeti természete szerint. Arról lehet csak szó, hogy az egyéni vélemény a kritikában és a saját állásfoglalásban a korban még inkább kiemelésre került, ami viszont újdonság a középkorhoz képest: „Már többé nem egyszerűen az egyes kérdésekre vonatkozó nézetek mintegy személytelenül harcolnak egymással, (mint pl. Szent Tamás *Summájában*), hanem az író maga személyesen veszi fel a harcot a véleményeken keresztül a vélemények képviselőjével szemben, jobban, mint a középkorban.” GERENCSÉR, *i. m.*, 121.)

⁹ A meggyőzni vágyás sajátos akarati elemet visz bele az érvelésbe, ami nézetünk szerint részben a dialektikus kontroverziás retorikai érvelés hagyományát folytatja, részben az új kor új mentalitását mutatja: „Ez a sajátos színű akaratiság egészen tisztán megnyilvánul Pázmány kritikái, harcos, mindig személlyel szemtől szemben álló, küzdően kutató módszerében. A Dialecticát és Physicát alkotó szellem a logikában és a természetbölcselet problémáiban is harcteret lát, melyen az egyének, mint sajátosan hivatott ennek Isten dicsőségére lehet és kell dolgoznia. Úgy, mint a kontroverziás teológiában.” (GERENCSÉR, *i. m.*, 123.)

¹⁰ VOIGT Vilmos, *Pázmány Péter szemiotikai érvelése (és ennek réges-régi magyar előzményei)*, Világosság 2003/11–12, 113. Gerencsér több helyütt is így nevezi ezen teológiai módszert.

¹¹ Pázmány Péter a kezében levő könyvekből, a friss olvasás élménye alapján vette többnyire az ellenvetéseket, ellenvéleményeket, s érződik ezen közvetlen hatás élménye a reakcióin. Sokszor éppen azokkal szemben kritikusabb, akiket a legtöbbet használt, s akiknek a hatását erősebben tapasztalta gondolkodásmódján. A vélemények, ellenvélemények, érvek és cáfolatok egybevetésével valódi, élénk szellemi közösségbe helyezkedett Pázmány ezen gondolatok képviselőivel tértől és időtől függetlenül. (GERENCSÉR, *i. m.*, 120.)

¹² HARGITTAY Emil, *Filológia, esztétorténet és retorika Pázmány Péter életművében*, Bp., Universitas, 2009, 219.

meggyőző is, tehát argumentatív retorika.¹³ Még akkor is így van ez, ha az újskolasztika jegyében a retorika nem az *ars persuadendi*, hanem az *ars bene dicendi*, azaz az ékesszólás körébe soroltatott, amely felfogás minden bizonnyal Pázmányra is hatással volt.¹⁴ A kor felfogásának jegyében az ékesszólásban elhelyezett retorikai érvelés nem tét nélküli öncélú szószépítkezés, de nem is az ellenérvekre érzéketlen axiomatikus-deduktív rendszerépítés, hanem az interszjektív meggyőzésre irányuló dialektikus retorika, ami egyszersmind belülről konzekvens is. Aquinói Szent Tamás szinte teljes *Summa theologicá*ját beépítette Pázmány Péter gondolati rendszerébe, ami a mi számunkra most azért fontos, mert így a skolasztikus módszert is átvette, mégpedig magától Tamástól.¹⁵ Márpedig Szent Tamás kifejezetten hivatkozik a skolasztikus-disputatorikus módszer jogi eredetére.¹⁶ Pázmány pedig ezen módszerhez hűen éles elméjűen vizsgálta meg minden véleményt, s az azokat alátámasztó bizonyítékokat, érveket, majd az ezekből előálló – deduktív – igazolás, s igazoltság alapján fogadott el vagy utasított el egy véleményt, álláspontot.¹⁷ A spekulatív kérdések, azaz a főleg metafizikai és logikai kérdésekben alkalmazott úgynevezett *aporiás módszere* voltaképpen a skolasztikusok Arisztotelész nyomán kidolgozott érvelési technikája, amit nevezhetünk dialektikus-skolasztikusnak, mert a szillogizmusokat Pázmány az igazolva-cáfolva érvelés menetében és azok érdekében használja.¹⁸ Ezen disputatorikus-dialektikus módszer

¹³ VOIGT, *i. m.*, 119.

¹⁴ *Uo.* Pázmány jól ismerte, s idézte a klasszikusok (dialektikus) retorikai és logikai munkáit. GERENCSÉR, *i. m.*, különösen 58–63., 71., a *Dialectica* elemzését l. *i. m.*, 77–78.

¹⁵ HARGITTAY, *i. m.*, 143. Pázmány és a tomizmus kapcsolatához l. különösen: GERENCSÉR, *i. m.*, 23. Szent Tamás tekintélyéhez való viszonyához a filozófiai műveiben l. GERENCSÉR, *i. m.*, 100–101.

¹⁶ *Metaph.*, III, I, 342; 1, 995 b 3 skk.

¹⁷ GERENCSÉR, *i. m.*, 104-től.

¹⁸ *Uo.*, 106–108. Pázmány aporiás módszere – Gerencsér összefoglalása nyomán – a következőben állt a *quaestión* belül. Először *felveti a kérdést*, majd megjelöli azt a *közös alapot*, amelyben a különféle magyarázók és szerzők a megoldás tekintetében egyetértenek, aminek utána rámutat arra, hogy a vélemények miben és hol *térnek el*. Ez utóbbi tekintetében megjelöli azt, hogy milyen problémákat kell megválaszolni, s hogy ő miként fogja megoldani a kérdést, majd sorban *megoldja* a kérdéseket a felvetés sorrendjében. Egy-egy ilyen részletkérdés megoldásában – írja Gerencsér – jobbra a következő menethez tartja magát. Először 1.) pontosan *ismerteti a véleményeket* felsorolva azokat a szerzőket, akik azokat vallják, majd az általuk használt Arisztotelész helyeket idézi és hozza egyéb bizonyítékaikat, érveiket, ami után 2.) ismerteti *saját* véleményét, *álláspontját*, amit rendszerint a második vagy harmadik véleményhez kapcsol, majd felsorolja bizonyítékait, s Arisztotelészre hivatkozik. Ezen tekintélyi-bizonyítékok után következnek az ész-argumentumok, a ratiók felsorolása, amely bizonyítékokat vagy maga alkotja meg, vagy esetleg másoktól veszi, de akkor ezt megemlíti. Az „argumentáció végén megerősíti más jellegű bizonyítékokkal állításait (*et confirmatur*): részben máshonnan vett közvetve bizonyító tényekkel, vagy esetleg a teológiából vett bizonyítékokkal.” (GERENCSÉR, *i. m.*, 107.) Főként a skolasztikában használatos deduktív módszert használja, ahogy arra magunk is többször utalunk. Az alapelvekből indítva bizonyít, mégpedig a *szillogizmus* módszerével, s a főtétel és az altétel egyes részeinek sorban való bizonyítását is elvégzi. (*Uo.*) Gyakran példákat is használ a még plasztikusabb hatás érdekében. Miután a megfelelő módon bizonyította a tételt 3.) sorjában *megcáfolja* ellenfeleinek állításait, aminek közben „arra is tekintettel van, hogy a feleletadás közben lehetséges újabb ellenvetéseket is megoldja.” (*Uo.*) Bizonyító és cáfoló eljárása végén van bebizonyítva tétele, azután tehát, hogy saját álláspontját igazolta, s miután megfelelt minden ellenvetésre. Látható tehát, hogy érvelése a dialektikus vita skolasztikus, azaz szillogizmusokat felhasználó módszerét alkalmazza tudatos és elmélyült jelleggel.

azért kiemelkedő jelentőségű a mi számunkra, jogászok számára, mert a római és különösen a késő középkori jogászok dialektikus érvelése úgy irányult az igazságosra, a „jó és a méltányos művészetét” gyakorolva, hogy meg voltak győződve arról, hogy a dialektikus érvelés a *gyakorlati igazság* megelégszéséhez feltétlenül szükséges.¹⁹ Azt azonban szükséges hozzátennünk, hogy a glosszátorok szillogizmusai dialektikusak voltak, vagyis csak *valószínűleg* igazak, hiszen úgy kívánták bizonyítani a iustinianuszi kódex új jogesetekre való kiterjeszhetőségét vagy annak kizártságát, hogy magából a kódexből vették a felhasznált szillogizmusok premisszáit, de még a *locus*okat, vagyis a toposzokat, a középső terminusokat is, amelyek a premisszák összekapcsolását látták el. Nyilvánvaló, hogy a glosszátorok érvelési anyaga és Pázmány teológiai érvelésének tárgya között jelentős különbség van, hiszen a hittételek nem a valószínűség szerint, hanem a kinyilatkoztatott igazság szerint, illetve az Egyház tanításai szerint igazak. Figyelemre méltó azonban az, hogy a kontroverzális módszer és a szillogizmusok használata egymást feltételezően volt jelen a dialektikusan alkalmazott szillogisztikus érvelés korszakában. A leginkább figyelmet érdemlő tény azonban az, hogy Pázmány az apodiktikus szillogizmusokat is tudta dialektikus érvénnyel, meggyőzően alkalmazni. Hozzá kell tennünk, hogy van olyan kutató, aki azt tartja, hogy a humanizmus sem hozott lényegileg újat a dialektikus retorikai érvelésben, csak nagyobb mértékű hangsúlyáthelyezést.²⁰ Azt kell tehát, hogy mondjuk, a tág értelemben vett skolasztikus-disputatorikus gondolkodás szerint nemcsak az emberi ügyek (vagyis az etika, a politika és a jog) valószínűleg igaz igazságainak területén érvényesek és hatékonyak a szillogizmusok, hanem a hitigazságok abszolút igazságai terén is. Az előbbieket a dialektikus, az utóbbiakat a kategorikus-apodiktikus szillogizmusok használatát igénylik. Csakhogy az emberi ügyeknek is van néhány olyan alapvető morálfilozófiai területe, amely a kategorikus szillogizmusokkal való érvelést igényli, mivel erkölcsileg igaz állításokból következtet ehelyütt igaz állításokra. A jogfilozófia szempontjából így azt mondhatjuk, hogy a természetjogi érvelés egyszerre igényli az abszolút emberi igazságok kategorikus-deduktív védelmét és a nem közvetlenül az ember abszolút igazságaiból kiinduló, a csak valószínűleg jogos jogi megoldások melletti hatékony és meggyőző érvelést. Most viszont arra irányítanánk a figyelmet, hogy a jogfilozófia néhány olyan természetjogi igazság védelmét igényli, mégpedig a kategorikus szillogizmusok segítségével, amelyek deduktív voltak ellenére nem veszítik el dialektikus jellegüket, minthogy az argumentáció az ellenérvek hatálytalanítására is alkalmas. Ezen módszerért Szent Tamáshoz kell fordulnunk, akinek természetjogi rendszerében egynemely természetjogi igazság az emberi természet ontológiájából szükségszerűen fakad.

Ahogy Szent Tamás jogfilozófiája, úgy Pázmány az általánostól az egyes, azaz a különös felé épülő²¹ rendszere sem nélkülözte a helyi értékű szillogizmusokat, mint a dialektikus érvelés kiváltképpeni eszközét. A szintézisalkotás igénye és a részletkérdé-

¹⁹ FRIVALDSZKY JÁNOS, *Jogtudomány és diszkurzivitás a középkorban, a kortárs olasz jogfilozófiai kutatások fényében = Iustitia kirándul: Tanulmányok a jog és irodalom köréből*, szerk. FEKETE Balázs, KÖNCZÖL Miklós, H. SZILÁGYI István, Bp., Szent István Társulat, 2009, 229–270.

²⁰ Maurizio MANZIN, *Retorica ed umanesimo giuridico = Retorica, processo, verità: Principi di filosofia forense*, Francesco CAVALLA, Milano, Franco Angeli, 2007, 97–98. Vö. Maurizio MANZIN, *Il petrararchismo giuridico, filosofia e logica del diritto agli inizi dell'umanesimo*, CEDAM, 1994.

²¹ HARGITTAY, i. m., 41.

sekben a vitatkozó stílus egyszerre van jelen Pázmány *Kalauzában*, ami a módszerekben, az érvelő-bizonyító eszközökben is tetten érhető.

Pázmány szóhasználatában az „igazság” és a „törvény” az „igazság törvénye” értelemben olykor szinonimaként szerepel.²² Mi a természetjogi, jogfilozófiai értelemben vett igazságot olyan igazságosságként értjük, ami jelenti az emberi személy és a személyközi viszonyok néhány alapvető igazságát annak ontológiai és normatív voltában, azok belső természetjogi elrendezettségében, amelyet az ember alkotott törvénynek kell kifejeznie pozitív formában, mert ha ezzel ellentétes módon alkotna a jogalkotó törvényt, akkor az jogi érvényességgel nem rendelkezik. A törvénynek így Pázmány megközelítését alapul véve kodifikált igazságnak²³ kell lennie az alapvető természetjogi igazságok vonatkozásában. Az emberi személy és a személyközi viszonyok mint jogviszonyok belső igazsága mellett azonban érvelni lehet elmélet kötelező módon az *ontológiai realizmus* ismeretelméleti bázisán, s így az azoknak megfelelő törvények kötelező érvénye mellett is.

Pázmány példája arra sarkall minket, hogy egyrészt *antiesszencialista* korunkban is alkalmazni szükséges a feltétlenül igaz premisszákat és következtetéseket tartalmazó kategorikus szillogizmusokat igazolásképpen. De rámutat arra is, hogy az igaz premisszák megfogalmazását célzó *reflektív teoretikus* tudás *fogalomalkotó*, majd a premisszákból *dedukciókat* levezető szillogisztikus módszere alkalmas a dialektikus vitában való hatékony alkalmazásra is, minthogy további szillogizmusokkal lehet alátámasztani az akár egy szillogizmussal is megalapozható *alapvető* emberi jogokat vagy *természetjogi intézményeket*. Felállítható például egy ilyen alapvető jelentőségű szillogizmus: felső premissza: ahol emberi élet van, ott emberi méltóság van, amely révén az minden más étellel rendelkező élőlényt vagy étellel nem rendelkező dolgot, vagy rendelkezési szabadságot felülmúló értékkel bír. Alsó premissza: a méhmagzatnak emberi élete van. Konklúzió: ezért neki is, mint ember személynek, minden más érdeket vagy jogot megelőzően van joga életéhez. Az alapvető emberi jogokat csak az emberi személy *jogi* megragadása révén lehet védeni, ami leglényegét tekintve annak *méltóságában* áll, s amely a jogalanyisághoz, az emberi méltósághoz és az emberi élethez való jogokban nyer minimális értelmet s tartalmat.²⁴ Mondhatja valaki, s állítja is néhány kortárs alkotmányjogász, hogy nem fogadják el az ember lényegi ismérvének az emberi méltóságot. De akkor mi az ember lényege szerintük, ami őt megkülönbözteti a többi élőlénytől? Mert élete van ez utóbbiaknak is, de „emberi” élete azonban csak az emberi méltósággal rendelkező embernek. A helyzet az, hogy érveléssel kimutatható, hogy súlyos következményeket magában rejtően a kortárs libertáriánus antisszencialista nézetek nem tudnak különbséget tenni emberi és nem-emberi élet között. Ekkor viszont nem tudnak mit kezdeni az alapvető emberi jogokkal, de az ember jogalanyiságával, jogképességével, jogosultságaival sem, mivel nem tudják azokat megalapozni *emberi* mivoltukban. Így meggyűlik a bajuk a legalapvetőbb antropológiai ismérveket tartalmazó jogi fogalmakkal, amiképpen nem tudják a házasság lényegét sem megragadni.

²² *Uo.*, 120.

²³ *Uo.*

²⁴ FRIVALDSZKY János, *Az emberi személy alkotmányos fogalma felé = Láttelet közjogunk elmúlt évtizedéről*, szerk. SCHANDA Balázs, VARGA Zs. András, Bp., PPKÉ JÁK, 2010, 19–51.

A II. világháború után a természetes erkölcsi törvény, pontosabban az azon nyugvó emberi jogok *természetes hajlam* alapján²⁵ való megismerése alapvető és *elsődleges* megismerésként került meghatározásra Jacques Maritain nyomán. A francia filozófus ezen hajlam működése alapján magyarázta az emberiség azon felismerését, hogy vannak alapvető emberi jogok,²⁶ amelyek egyetemes elismerését az ő keze nyomát mutató *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* juttatta kifejezésre.²⁷ Az emberiség, akár az egyes ember is, természetes hajlama alapján van tehát indíttatva arra, hogy gyakorlati racionalitása alapján mint természetes javakat érzékelje és értékelje azon alapvető célokat, amelyek felé az embert természete is indítja, s ezen javakat védendőkként ismerje fel. Az emberi lényeg *teoretikus* és reflektív megfogalmazására, mint a *tudományos* gondolkodás és érvelés módszerére nem került ugyanakkor elég hangsúly ebben a korban, mivel *gyakorlati* politikai konszenzus mutatkozott az emberi jogok érvényessége tekintetében. Csakhogy korunkban hangadó politikai erők emberi jogi státuszt követelnek immáron nyilvánvalóan természetjog-ellenes igénybejelentéseknek, úgy, mint például az abortuszhoz való jog vagy a homoszexuális párok házassághoz való joga esetében. Egy ilyen korban, korunkban, amikor már a véleményformáló média véleménytorzító hatása következtében jórészt eltérítésre kerül az emberekben ható, természetes hajlam alapján való megismerés, szükségesnek mutatkozik az emberi jogok korábban felismert tartalmainak reflektív és tudományos megfogalmazása, ha tetszik, a *másodlagos* megismerési mód alkalmazása – Maritain kifejezésével élve. Ez csak úgy lehetséges, az említett természetjog-ellenes példákra reagálva, ha az ember és a házasság²⁸ jogi, jogfilozófiai fogalmát megadjuk. Az ezen ismérveket nem tartalmazó vagy azoknak ellenmondó követeléseket pedig mint jogtalanokat el kell utasítani. A modern kor mindent eluráló metafizikai lényegeket, racionális konstrukciók és dedukciók korszakából mára mintegy ellenhatásképpen eljutottunk a posztmodern kor *semmilyen* metafizikai állítást és semennyi dedukciót nem tűrő állapotába. Mi azonban úgy tartjuk, hogy az alapvető emberi jogok és a fundamentális természetjogi intézmények esetében, vagyis a házasság és a család tekintetében vissza kell térni az igaz állításokat és konklúziókat tartalmazó kategorikus szillogizmusokhoz, amelyeknek igazságai dialektikus érvekkel meg is védhetőek, minthogy ezen ismérvek nélkül ésszerűen sem emberről, sem alapvető jogokról, sem az ember jogalanyiságáról vagy jogképességéről, sem házasságról adekvát módon nem beszélhetünk. Pázmány példája erre buzdít minket tehát, hogy ne egyre alacsonyabb és alacsonyabb szinten, egyre több kompromisszummal megfogalmazott gyakorlati konszenzust keressünk mindenáron a természetes hajlam alapján egyszer már fel- és megismert, illetve a *Nyilatkozatban* elismert alapvető emberi jogokat újabban kiforgató politikai erőkkel, hanem bátran kövessük az alapvető erkölcsi tartalmak tekintetében a skolasztikus érvelési módot. Ezen megismerési módot esszencializmusában és dedukcióiban sokan *erőszakosnak* titulálják manapság, ami

²⁵ Marco D'AVENIA, *La conoscenza per connaturalità in S. Tommaso D'Aquino*, Bologna, Edizioni Studio Domenicano, 1992.

²⁶ Jacques MARITAIN, *Nove lezioni sulla legge naturale*, Milano, Jaca Book, 1985, különösen 169–184.

²⁷ Vö. FRIVALDSZKY JÁNOS, *A jogalanyiség és a jog mint egyetemes elismerő viszony, a legújabb olasz jog-filozófiai eredmények tükrében*, IAS, 2009/2, 11–54.

²⁸ Vö. FRIVALDSZKY JÁNOS, *A házasság és a család: elnyomó hatalmi viszonyok avagy a jog relacionális jellegének prototípusai?*, IAS, 2008/3, 5–29.

szerintük „politikailag nem korrekt”.²⁹ De az is lehet, hogy sokkal inkább arról van szó – hogy e tekintetben is Pázmányra, illetve az általa meghivatkozott Ágostonra utaljunk –, hogy akik nem követik az erkölcsileg helyes utat, azok nemigen szeretik az igazságra tartó, kötött dialektikus érvelési módot.³⁰ Inkább azt mondják, hogy agresszív maga a fogalomalkotásra való törekvés és a szükségszerű érvelés maga is. Mi azonban azt mondhatjuk Pázmánnyal, hogy a logika a dolgok rendjét fejezi ki és juttatja érvényre, ha azt helyesen használjuk.³¹ Márpedig az alapvető emberi jogok, illetve a házasság és a család intézménye az igaz állításokat és a szükségszerű érvelést igényli alapvető jegyeit, lényegi jogi tartalmait illetően.

Ami pedig a stílust illeti, azt mondhatjuk Szent Ágostonnal – akit nagy előszere-ttel hivatkozik meg szinte mindenütt Pázmány –, hogy a *questio*, mint a dialektikus érvelés alapvető filozófiai műfaja igényli az igazság szeretetét,³² de a Másik tiszteletét is. Pázmány harcos vitatkozó volt, aki az argumentáció közben, annak érdekében olykor *ad hominem* érveket is használt,³³ de aki *ars disputandijában* maga fogalmazza meg azt, hogy a vita keresztényi szelídséggel, mértékletességgel és szelídséggel kell, hogy

²⁹ FRIVALDSZKY János, *Politikai barátság és jogi viszony*, IAS, 2009/4, 39–44.

³⁰ L. HARGITTAY, *i. m.*, 219.

³¹ A logika egyrészt mesterség (*ars*), másrészt tudomány (*scientia speculativa*), de „amennyiben az akaratot arra indítja, hogy hic et nunc, milyen módon kell argumentálni stb., egyúttal praktikus tudomány is.” (GERENCSÉR, *i. m.*, 84.) Minden logikai ismerethez szükséges „bizonyos »confusus« metafizikai ismeretre is szert tenni”, mivel a „gondolat mindig ismeret, kapcsolatban van a tényleges valósággal”. Pázmány, mint realista filozófus episztemológiájában úgy tartja, hogy „az ismeret szükségképpen a dolgokra irányul és tényleg azt mondja meg a dolgokról, hogy mik, azaz a dolgok lényegéről tudás szereshető”, majd Gerencsér leszögezi: „Ez az alapmeggyőződés áll Pázmány minden filozófia tanítása megett.” (GERENCSÉR, *i. m.*, 84–85.)

³² Vö. Maurizio MANZIN, *Ordine politico e verità in Sant'Agostino. Riflessioni sulla crisi della scienza moderna*, Padova, CEDAM, 1998, 125–181. A *quaestio* műfajának legismertebb teoretikus megfogalmazása Gilbert de la Porrée (Gilbertus Porretanus) (1076–1154) írásaiból maradt ránk. Gilbert de la PORRÉE, *La quaestio: struttura e forma = Verità in questione: Il problema del metodo in diritto e teologia nel XII secolo*, P. FELTRIN, M. ROSSINI, Bergamo, Pierluigi Lubrina Editore, 1992, 139–142. Gilbert de la Porrée az imént hivatkozott írásában azt elemzi, hogy miként jön létre és kerül megoldásra a *quaestio*. Amint az Abaelardus *Sic et nonjában* is megállapításra kerül, a kutatás, illetve jelen esetben a *quaestio* két vélemény közötti *contradictio*, amelyek közül egyikről sem állítható, hogy egyértelműen igaz lenne. A *quaestio* által fémjelzett kutatás útja tehát *bizonytalan*, és egyáltalán nincs előre borítékolva a biztos megoldás. Gilbert a nyelvi közegben helyezi el a *quaestiot*, és a logikai eszközök helyes használatával lehet az igazságot firtatni. Ez a helyesség azonban tartalmazza azt is, hogy csak akkor beszélünk szerinte igazi *quaestióról*, ha a szembenálló vélemények *igazságmagvakat* tartalmazó érveket (*argumenta veritatis*) jelenítenek meg. Bár a *quaestio* tehát egy állításból és egy annak ellentmondó tagadásból áll, azonban nem minden ellentmondás *quaestio*, hanem csak az, amelyben igazságmagvakat tartalmazó állítások vannak. Pázmány filozófiai módszerére pedig az jellemző, hogy „egyoldalú iskolás elfogódottság nélkül tud szembe nézni minden véleménnyel, tudja mindenben keresni a tényleges igazságtartalmat”. Mindeközben „még ellentétes világnézetű kommentárokat is tud pozitív módon értékelni”. Fontos értéke módszerének, hogy „igyekszik a kérdéseket minden oldalról megvilágítani.” (GERENCSÉR, *i. m.*, 112–113.)

³³ HARGITTAY, *i. m.*, 41. Pázmány „alkalomadtán a finom gúnytól sem riad vissza mások tévedéseinek bírálata közben.” (GERENCSÉR, *i. m.*, 104.)

folyjék. Ebben segít a korrekt érvelés, amelynek szükségességét elvi élel jelentette ki.³⁴ A *Caritas in veritate* enciklikával mondhatjuk, hogy az igazság keresése *dia-logoszt*, dialógust teremt, de ezen igazi dialógus az igazságra, a logoszra tart.³⁵ A jogászok esetében ez az ember antropológiai struktúrájának, valamint a személyközi viszonyok természetének tiszteletben tartását jelenti elsőrendűen. Ebben segíti és segítheti a jogászokat a helyes értelemmel (*recta ratio*) kiválasztott premissák felvétele, valamint a korrekt módon és helyes szellemben alkalmazott dialektikus-szillogisztikus érvelés, tudván, hogy hivatásuk Ulpianusszal egyetértve – őt Pázmány szintén hivatkozza – azon *igazi filozófia* gyakorlása,³⁶ amely különbséget tesz a valóban jogos jogtalan között, és ami nem más, mint jó és a méltányos tudásának specifikus művészete, tudománya.³⁷

³⁴ Pázmány igen szigorúan vizsgálja meg az érvelés bizonyítékait, mivel az igazolás helyessége és nem pedig a vélemény az igazán döntő. Azonban kritikájában nem lesz elfogult, s – ha kell – még a jóakarató értelmezésre is törekszik. Többször kijelenti, hogy az egyes szerzők közötti véleményeltérés a különböző értelmezési szempontokból adódik. Amikor valakinek az állítását, elméletét nem érti meg – bár ez igen ritka –, akkor azt nyíltan bevallja. (Uo.)

³⁵ XVI. BENEDEK, *Caritas in veritate*, Bp., Szent István Társulat, 2009, 7., 4. pont; vö. 59–60., 43. pont.

³⁶ Vö. FRIVALDSZKY JÁNOS, *A jogászok tudása mint „igazi filozófia” Ulpianusnál és napjainkban = Európai jog és jogfilozófia*, szerk. PAKSY Máté, Bp., Szent István Társulat, 2008, 95–120. Érdekes egybecsengés, hogy „Pázmány, mint filozófus is bizonyos értelemben a cselekvés kedvéért filozófál, objektív, gyakorlati idealista.” GERENCSÉR, *i. m.*, 126. vö. *uo.*, 37, 53.

³⁷ Vö. FRIVALDSZKY JÁNOS, *Klasszikus természetjog és jogfilozófia*, Bp., Szent István Társulat, 2007, 68–109. Pázmány a *De iustitia et iure* című traktátusát az 1604/5-ös akadémiai évben adta le. Ebben nem Szent Tamás módszerét követi, hanem 15 disputációra osztva tárgyalja az anyagot, jobbára kazuisztikát adva. Ebben olyan új kérdéseket is tárgyal, amelyek még nem merültek fel Szent Tamás idejében. Ezen *casus*-ok példákkal szemléltetett tárgyalásakor látszik, hogy mennyire képes gyakorolni a jogi gondolkodásmódot, amely az adott esetben distinkciók segítségével keresi az ügytípusnak megfelelő igazságos megoldást. L. ŐRY Miklós, *Pázmány Péter „Theologia Scholastica”-ja és a göttweigi kézirat = PÁZMÁNY Péter, De iustitia et iure: De Verbo incarnato*, Eisenstadt, Prugg, 1984, 11–12.